

Joves enrotllats i alumnes modèlics: dos papers incompatibles?¹

Anna Berga i Timoneda

La comunicació entre jove i adult a la universitat: crònica impressionista d'una alarma

Els professors universitaris ens trobem avui en dia amb situacions a les aules que ens generen un profund desconcert, i que responen a alguns símptomes del que s'ha anomenat la secundarització de la universitat. Aquesta situació ha provocat alguns crits d'alarma motivada, entre d'altres coses, pels dèficits en la formació dels estudiants que ens arriben -fet que dificulta mantenir els estàndards de qualitat i que preocupa per la tendència a la rebaixa en els nivells acadèmics-, així com per les mostres d'una infantilització dels estudiants universitaris i pels diferents llenguatges entre professor i alumne que generen dificultats comunicatives importants. Hi ha moltes mostres d'aquestes dificultats actuals, del que podríem anomenar el desconcert de la universitat davant el canvi en el perfil de l'alumnat, que dia a dia ens ocupa en les reunions de claustre, en les avaluacions de curs, etc. Sense ànim d'exhaustivitat, i amb la pretensió de fer el que podríem anomenar una crònica impressionista d'una alarma, voldria dedicar aquest article a destacar-ne alguns exemples.

¹ Aquest article ha estat elaborat a partir de la conferència del mateix títol que va impartir l'autora en el marc de les jornades de formació del professorat de la Facultat de Ciències de l'Educació i de l'Esport Blanquerna (URL), el passat juny de 2006.

De vegades, els professors universitaris patim el que podríem anomenar la *síndrome del comandament a distància*. Em posaré a mi mateixa com exemple: en algunes classes de sociologia veig alguns estudiants que normalment seuen al fons a la dreta (seria digne d'un altre estudi analitzar per què cada any es repeteix la mateixa ubicació) i tinc la plena convicció que, si poguessin, en alguns moments de la classe farien *zapping*. De fet, la seva postura a la classe (tot allò que denota el seu llenguatge no verbal: algunes cares de profund avorriment, la forma de seure a la cadira...) i de vegades fins i tot el llenguatge verbal (com qui comenta al sofà de casa la pel·lícula que està veient a la tele), inconscientment em convida a imitar algunes estratègies publicitàries, a veure si puc motivar-los una mica i evitar que als volts de Nadal la meva assignatura baixi en picat els "rànkings d'audiència" a classe.

També és visible aquesta dificultat en la relació entre estudiant i professor, en la possibilitat de sintonitzar correctament una mateixa ona de comunicació, que s'observa en la forma que tenen d'adreçar-se a nosaltres. És difícil d'oblidar l'impacte del primer cop que vaig sentir com una estudiant em cridava "escolta, senyo". Per sort no és comú, però tampoc ha estat un cas únic. O la molt freqüent, ara ja sí, insistència de bona part dels estudiants per saber, quan encarregues un treball concretament quantes pàgines ha de tenir, més que voler aprofundir o interessar-se per la sempre llarga i interessantíssima bibliografia complementària que els proposem al programa. O, fins i tot, l'inoportú interès perquè els repeteixis fil per randa aquell argument que, en plena lucidesa, acabes d'elaborar a mitja classe amb l'aspiració que els ajudés a la comprensió, la seva única preocupació essent que els quedi recollida literalment per escrit als seus apunts. Tampoc és infreqüent veure estudiants que vénen acompanyats dels seus pares a matricular-se. El cas més divertit (que encara comentem ara a les reunions de claustre de professors perquè ha passat a ser un clàssic de l'ampli llibre de les anècdotes) és el de la mare que va venir a matricular el seu fill a primer curs, i demanava si li podíem proporcionar els llibres a principis de setembre, perquè volia tenir-los folrats el dia que comencéssim les classes.

Un dels desajustos en aquests codis comunicatius és que a la Universitat se suposa que hi accedeixen persones mínimament madures, que han escollit uns estudis amb criteri, perquè saben què volen i estan allà per preparar-se, però en molts casos això no és gens així. De vegades a l'aula observem alumnes que arriben sistemàticament tard, o que

fan del bar la seva seu central, que són passius a les classes i als espais de seminari, que en els treballs en grup es repengen amb molta cara dels companys.... Hi ha actituds que ens sobten i que ens preocupen, més encara en el nostre cas, que estem formant futurs professionals del camp social i educatiu per als quals són fonamentals no només les competències teòriques sinó les actituds professionals. En realitat, nosaltres diem als estudiants que, fonamentalment, ells mateixos seran la principal eina de treball i que, per tant, la seva formació en unes determinades actituds i habilitats és bàsica. En canvi, quan parles amb ells a tutoria i els fas la reflexió sobre la importància que totes aquestes actituds de responsabilitat, de participació, de compromís, o de treball en equip tindran en el món professional, et diuen -i m'ha passat més d'un cop-: "sí, segurament això és així però això no és el món real, aquí sóc un alumne! Quan treballi ja ho faré, ja em posaré les piles, però aquí no és necessari". És a dir, cal viure el present i fins que no hagi de treballar no m'hauré de fer adult; de moment, en el marc universitari, aprofito que puc mantenir la meua actitud de manca de responsabilitat i exercir de jove.

De tota manera, aquesta realitat que pot adquirir tocs esperpèntics de vegades, i fer-nos riure o desconcertar-nos, en funció dels casos considero que cal llegir-la canviant la perspectiva. Davant de totes aquestes situacions, i de moltes d'altres que segur que podrien omplir un anecdotari, acostumem a dir "això abans no passava!", i de seguida afegiríem "aquests joves d'avui en dia...", amb punts suspensius o el que vulgueu: són *presentistes*, són *passotes* i passius, estan acomodats, no tenen interioritzat el valor de l'esforç, etc. Però, és realment així? Potser el que hauríem de preguntar-nos és: a què respon aquest nou model de joventut?, en quina mesura ha canviat?

La comunicació entre joves i adults: una mirada retrospectiva

*"Es casi un tópico. Prensa, radio, televisión, cine, teatro... Vienen sacando a la luz el espectáculo de una juventud en crisis. Ofrecen todo un panorama de juventudes cretinas, bostezantes, aburridas y gamberras. Por otra parte, los jóvenes de hoy hemos llegado al mundo en una época de rápidos progresos y cambios bruscos. El mundo entero está en una crisis que todos hemos de superar"*²

² Citat a (Feixa, 1993)

Actualment la imatge de la joventut com a problemàtica, conflictiva o en crisi és un dels discursos recurrents des dels mitjans de comunicació, que ens aclaparen dia a dia amb un discurs alarmista i catastrofista sobre la nostra joventut actual. La cita que encapçala aquest apartat podria haver sortit ahir en qualsevol diari, però en canvi és una cita publicada a la Revista *Relevo* l'any 1965: aleshores ja deien que el món estava en crisi i que els joves n'eren els protagonistes. Podríem anar molt més enrera encara i ens trobaríem que, de fet, aquesta visió no és gens nova.

És a dir, la preocupació dels adults pels seus joves, i el dramatisme de la seva mirada alarmada i preocupada en veure's reflectits com en un mirall en els joves de cada generació, no és ni molt menys un fenomen nou: el que canvia actualment són els actors (els joves d'avui, i els pares i adults d'avui, no són els de l'any 1965) i, és clar, els contextos. Això marcarà sens dubte el marc de relacions possible entre els joves i els seus adults.

En totes les cultures l'edat és una variable de diferenciació entre els grups socials. Cal, però, diferenciar el que entenem com a edat biològica i el que anomenem edat social. L'edat biològica correspon als anys de vida viscuts i s'associa amb elements propis de la maduració vital de l'individu com la pubertat. Quan parlem d'edat social ens referim al significat que, en cada context sociocultural, s'atribueix al fet de tenir una edat o una altra (deures, responsabilitats, drets...) Així, a la nostra societat tenir 18 anys implica una majoria d'edat i comporta una sèrie d'atribucions socialment assignades (però també molt arbitràries i relatives, donat que parteixen d'un acord social).

Segons diferents estudis antropològics, en les cultures anomenades "primitives" el pas de la infància a l'adulthood es realitza a partir del que es coneix com a ritus d'iniciació. Aquests ritus que canvien en forma i contingut en funció del tipus de societat (de caçadors-recol·lectors, d'agricultors...) serveixen per a celebrar a partir de cerimònies molt pautades la iniciació dels púbers al món dels adults. En aquest sentit, és possible que els nois passin en qüestió de dies, després d'una sèrie de proves i rituals, d'ésser considerats infants a formar part del món dels adults.

L'aparició de la joventut com a grup d'edat a les societats occidentals es produeix amb el pas d'una societat rural tradicional a una societat

moderna, urbana i industrial. A les societats tradicionals, no existia aquest grup d'edat diferenciat com l'entendem a l'actualitat, sinó que els individus passaven directament de la infància a l'adultesa. Els nois a edats molt primerenques havien de posar-se a treballar i els itineraris venien marcats per la tradició i la reproducció dels models paterns. La transició a l'*adultesa*, en el cas de les noies, passava fonamentalment pel matrimoni, és a dir, passaven de la dependència paterna a la dels marits. De fet, a la nostra societat no ens queda tan lluny aquesta realitat, que queda il·lustrada per expressions com "anar a la *mili* a fer-se un home". Certament, el servei militar ha complert a la nostra societat durant molts anys una funció anàloga –per als nois– a la que significaven els rituals de pas de les societats primitives. Així en aquest context, els models de relació entre joves i adults estaven marcats, fonamentalment, pel respecte a l'autoritat paterna i la joventut era, com ha descrit Feixa (2001), la metàfora de la continuïtat social, és a dir, els joves realitzaven les mateixes activitats que els seus pares, escoltaven la mateixa música i gaudien del mateix temps lliure.

Amb la industrialització i la modernització de les societats occidentals es produeixen transformacions a tots nivells (polític, econòmic, ideològic...) La divisió del treball a les societats industrialitzades i les transformacions en l'estructura social posaran les bases necessàries per al sorgiment d'aquest grup d'edat diferenciat. En aquesta transformació s'hi veuen implicades les principals institucions socials com són la família, l'escola o el món laboral. El model de família tradicional, que complia tant les funcions productives, formatives com reproductores, entra en crisi i la institució escolar assumeix la responsabilitat de formar les noves generacions cada cop de manera més especialitzada. A més, el mercat de treball requereix d'una formació tècnica dels treballadors capaços d'adaptar-se a les noves exigències. En aquesta societat cada cop els processos de transició a la vida adulta es van convertint en més flexibles i complexos, fet en part lligat a l'aparició de noves classes socials. En un primer moment, només les elits privilegiades accedeixen a l'educació i poden gaudir d'aquest "temps d'espera" mentre estan en procés de formació, i triguen més, així, a independitzar-se de la família alhora que retarden l'accés al mercat de treball. Els nois de classe obrera rarament tenien accés a l'educació superior i passaven a treballar des de ben joves. La transició en el cas de les noies també seguia un model diferent: no es considerava que les noies haguessin d'estudiar per a desenvolupar una professió, sinó que se les ensinistrava per tal d'atendre el marit i la família.

No serà fins ben entrat el segle XX que podem començar a parlar d'una generalització d'aquest model als diferents grups socials, tot i que amb itineraris i condicionants força diferents (tant per la classe social com pel gènere).

S'han destacat com a aspectes determinants en aquesta transformació dos elements: l'escolarització obligatòria i la generalització de l'educació secundària, així com la prohibició del treball infantil, i les transformacions del mercat de treball, cada cop més tecnificat i amb més excedent de mà d'obra, que provoquen un retard generalitzat en l'edat d'accés a la feina. Així doncs, és a partir del moment que es generalitza aquest grup d'edat diferenciat tant de la infantesa com del món adult quan la imatge de la joventut adquireix una dimensió de cara a la societat i respecte al propi grup de joves. Als anys 60 es produeixen transformacions significatives a les societats occidentals que duren els joves a ser protagonistes de l'escena pública, essent identificats com els portadors dels valors de la modernització i el canvi. El paradigma d'aquesta realitat seran els moviments juvenils del maig del 68, que converteix la joventut en l'edat de moda i bandera de la modernització cultural. Els joves es converteixen en la metàfora del canvi social.

Actualment, en ple segle XXI, la joventut ha deixat de ser una "sala d'espera" per passar a ser "una sala d'estar" (Cardús, 2000: 336). La joventut és una etapa vital en si mateixa que, a més, pot ocupar fins a quinze anys de la vida. Segons dades de l'Informe sobre la joventut 2005, més del 50% dels joves de 26 a 29 anys viuen encara a casa dels seus pares. Es produeix un eixamplament de la categoria de joventut per dos efectes: d'una banda la generalització del període de transició juvenil a les diferents classes socials; de l'altra, la joventut s'allarga fins molt tard, perquè l'assoliment de les responsabilitats que la societat exigeix (finalització dels estudis, accés al mercat laboral i independització familiar) es retarda cada cop més.

Efectivament això té moltes conseqüències en les relacions entre adults i joves, que es manifesten a tots nivells (a la família, a la feina i també, és clar, a la universitat). Ara ja no parlem de conflicte generacional, sinó de "l'autonomia dependent": els joves, dins la llar paterna, tot i la seva dependència econòmica, gaudeixen d'uns nivells d'autonomia molt alts. A diferència dels seus iguals als anys 60, no els cal pas marxar de casa per poder fer la seva, tenir independència per entrar i sortir, per mantenir una relació de parella...

Fer d'alumne i fer de jove són dues coses que no acaben de lligar

En aquest context sociohistòric hem d'ubicar aquells problemes de comunicació a les aules universitàries amb què encetàvem l'article. Hem de ser conscients que estem en un nou model social i que els joves que avui trobem a les nostres aules no són així per generació espontània ni, si se'm permet la broma, pel fet que hagin pres molt *cola cao*, o dos *petit suís* al dia. Hi ha una explicació de context, de canvi social global que els afecta com a generació. Això no vol dir acceptar-ho passivament sinó que és important tenir la visió de context per poder comprendre-ho.

Actualment, el 45% de joves de 15 a 29 anys estan estudiant. A la universitat el creixement proporcional dels joves entre 18 i 22 anys ha estat espectacular; el curs 1990-91, el 33'5% i l'any 2000-2001 el 52'6%³. En tot cas, és important destacar que només acaben els estudis el 26%, pràcticament la meitat dels que comencen.

Així, d'una banda aquests canvis de context afecten la universitat. Es produeix un pas de l'elitisme i la jerarquia del saber a la generalització de l'accés a tots els estrats socials. A la universitat de la societat tradicional hi accedeixen molt pocs privilegiats. La joventut del maig del 68 que a les universitats lidera els moviments estudiantils, no ens enganyem, era també minoritària i sabia que acabar els estudis li possibilitaria accedir a una bona feina i, sobretot, podia confiar en viure una millora de les posicions socials paternes. A la universitat són joves compromesos, i les relacions es democratitzen cada cop més, tot i que contrasta la pervivència del model antic del catedràtic a la seva torre de marfil, símbol del "cualquier tiempo pasado fue mejor".

És difícil generalitzar sobre la joventut avui, i dins les aules universitàries ens trobem amb situacions i realitats molt diverses. És injust dir que tots els joves responen a aquest perfil alarmat que hem dibuixat perquè, afortunadament, no és així. Com sempre, però, i seguint la tendència general, els que tenen el titular són els que resulten problemàtics.

³ Segons dades de l'Informe sobre la joventut al 2005, que edita l'Observatori

Català de la Joventut.

És cert, però, que algunes de les tendències dominants en el model de joventut actual, allò que des de la cultura juvenil és definit com *enrotllat*, *cool*, etc. no casa amb les expectatives que des de la universitat tenim de com hauria de ser un alumne modèlic. Actualment, a diferència del que passava fa unes dècades, la joventut ja no és un breu estadi de transició de la infantesa a la vida adulta. L'etapa de crisi d'identitat ja no és un període breu sinó que passa a ser gairebé un estil de vida, amb la seva estètica i el seu llenguatge. La cultura juvenil està pensada per retardar l'accés del jove a l'adulesa, per mantenir-lo en aquest estat de presentisme permanent, instal·lant-lo en una actitud vital de "fer de la necessitat virtut": com que emancipar-se és difícil, "*que me quiten lo bailao*", és a dir, instal·lem-nos en el present i no tinguem massa pressa per accedir a un futur incert.

Així, tot i que ser estudiant i ser jove cada cop són més sinònims, es produeix al si de la universitat una contradicció (que efectivament ja neix des de la secundària, en tot el seu dramatisme, i va pujant des dels batxillerats als estudis superiors) que genera importants problemes de relació i comunicació. Com tot problema comunicatiu, es produeix bàsicament a partir d'una distorsió fruit del desajust d'expectatives entre els estudiants que tenim a les aules i els docents universitaris.

Els problemes de comunicació normalment vénen de la dificultat de reconeixement d'aquestes expectatives, de la dificultat de saber-nos posar en el lloc de l'altre, d'aprendre a mirar el món amb els seus ulls. Educar en realitat vol dir això: que els professors siguem capaços de mirar els joves de les nostres aules i la realitat que viuen amb els seus ulls. L'èxit de la nostra formació vindrà si, alhora, som capaços de fer-los mirar el món amb els nostres ulls, acompanyant-los en aquest trànsit.

Algunes reflexions a tall de conclusió

Per finalitzar aquest article, voldria destacar algunes idees principals al voltant de les reflexions presentades. En primer lloc, per dir-ho d'una manera gràfica, "*cualquier tiempo pasado no fue mejor*". Penso que és necessari evitar nostàlgies inobilistes i entendre que la universitat no és la que era, ni té la funció que tenia; els joves tampoc són com abans. I un altre factor biogràfic de vital importància que de vegades oblidem: els docents lògicament cada cop ens anem fent més grans, mentre que els alumnes que aollim sempre tenen la mateixa edat.

Segur que si mirem enrera hi ha moltes coses del model anterior que no enyorem (que els alumnes ens diguin de vostè, que només arribin a l'aula els fills de casa bona...) i, en canvi, aquesta actitud provoca en alguns professors un progressiu allunyament de la realitat dels joves que tenen a l'aula i fa que els visquin pràcticament com una nosa, més que cap altra cosa.

Cal, contràriament, prendre consciència de la nova realitat dels joves que tenim a les aules no per instal·lar-nos en la queixa sistemàtica, sinó per buscar noves estratègies per millorar la nostra relació i, en definitiva, la nostra funció docent davant els canvis.

Així mateix reivindico que és fonamental tenir i saber transmetre als joves esperança de cara al futur. Com a professors, però com a adults i educadors en general, és fonamental trencar dràsticament amb aquesta mirada catastrofista. Per la nostra responsabilitat com a formadors, és bàsic tenir confiança en el futur, en la possibilitat que la nova generació pugui construir un futur millor. D'entrada està complicat perquè precisament si una cosa caracteritza aquesta generació és el fet que sabem que, tot i ser la generació més ben formada de la història, probablement serà una generació de joves que no podrà superar la posició social dels seus pares tal i com havia passat en generacions anteriors en què els pares treballaven i estalviaven per pagar uns estudis als seus fills, amb l'expectativa de deixar-los un futur millor. Ara, en canvi, l'educació superior ha estat descrita sociològicament com una "necessitat defensiva": un factor determinant per evitar descendir de l'escala social, però que difícilment et pot garantir la millora de la posició social d'origen.

El futur que els pintem és molt negre. No és estrany que sentin de part dels mateixos docents aquella sentència que un sociòleg espanyol va fer famosa ja als anys 70, quan definia la universitat com una fàbrica d'aturats. Davant aquesta realitat, la reacció de la majoria dels joves és de desinterès per madurar, per esdevenir adults, per assumir responsabilitats... En aquestes circumstàncies, penso que és fonamental poder transmetre una mirada totalment diferent: d'una banda, el privilegi de poder ser a la universitat i la importància en un mig termini, com demostren les dades, de tenir una titulació superior de cara a l'estabilitat laboral. Així mateix, i de l'altra, la nostra autoestima com a adults i com a universitat, creure que paga la pena, transmetre la il·lusió pel futur i pel saber, des de la confiança i el respecte.

Finalment, i com es dedueix de tot el que hem anat dient fins ara, crec que s'ha d'entendre que, en realitat, els joves són un mirall del món dels adults. Una metàfora dels canvis socials, com deien els autors dels *Cultural Studies* anglesos ja als anys 70 (Hall i Jefferson, 1975). Mirant com són i com han canviat els nostres joves, a la societat en general i els que ens arriben a la universitat, ens fem una idea prou ajustada de com és la nostra societat avui, i és clar, de la responsabilitat dels adults en aquest llegat. Parlem de problemes de comunicació, d'actituds que no ens agraden, però seria necessari també girar la mirada cap a nosaltres mateixos. En les nostres relacions amb els alumnes de vegades es veuen professors que desconfien sistemàticament dels seus estudiants, que sempre els atribueixen les culpes del que no funciona (que no llegeixen, que fan faltes d'ortografia, que no tenen interès...) i que, en canvi, mai fan un exercici d'autocrítica. En la comunicació entre adults i joves, per tant, de vegades els problemes de comunicació vénen perquè no veuen en alguns de nosaltres sincera vocació per la docència, passió per allò que transmetem, compromís intel·lectual... A això cal afegir-hi que en els mateixos standards de qualitat, la docència queda sovint en un segon pla i el que ens premien els avaluadors de la qualitat universitària és fonamentalment la recerca. Així mateix, en els dissenys dels plans d'estudis i les reformes universitàries es pensa massa sovint en interessos del gremi i dels departaments, més que en l'estudiant. Aquest seria, al meu parer, el principal perill de la nostra universitat: oblidar que els estudiants són –i han de ser– el centre del nostre projecte i la nostra raó de ser.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BERGA, A. (2006) "Sociologia de la joventut. El monitor com a jove" a VVAA (2006) *La direcció d'activitats i entitats de lleure infantil i juvenil*. Barcelona: Claret.
- CARDÚS, S. (2000) *El desconcert de l'educació*. Barcelona: La Campana.
- FEIXA, C. (1993) *La joventut com a metàfora. Sobre les cultures juvenils*. Barcelona. Secretaria General de Joventut.
- FEIXA, C. (1998) *De jóvenes, bandas y tribus*. Barcelona: Ariel.
- FEIXA, C. (2001) *Generació @. La joventut al segle XXI*. Col·lecció *Aportacions*, 12. Barcelona. Secretaria General de Joventut.
- HALL, S.; JEFFERSON, T. (EDS) (2002) *Resistance Through Rituals*. Londres: Routledge (ed. original: 1975)
- VVAA (2005) *Informe sobre la joventut al 2005*. Barcelona: Observatori Català de la Joventut. Secretaria General de Joventut.